

TARİH, SİYASET VE

2013 BAHAR AYAKLANMASI

Y. DOĞAN ÇETİNKAYA

Le Bon'a göre kalabalıklar yalnızca yıkıcı bir rol oynarlar. Kitle içindeki birey, birey değildir. Kolektif ruhun esiridir. Akli melekelerini ve şuurunu yitirir insan kalabalıklar içinde. Bundan dolayı yıkmaya ve yakmaya meyillidir. Le Bon, Recep Tayyip Erdoğan'ın ağzından düşürmediği "mahluk" ve "vahşi" gibi benzer kavramları bol bol kullanır. Kalabalıkların, insan topluluklarının kendi iradeleri, sözleri olamaz. Onların hareket ve eylemlilikleri mutlaka birtakım komploların, iç ve dış mihrakların bir sonucu olabilir.

Gezi Parkı'nın direnişçilerin kontrolünde olduğu günlerde Atatürk Kültür Merkezi'nin görünümü.

Fotoğraf: Berat Seçkin Demirok.

BAŞLAR VE AYAKLAR

Toplumsal hareketler, ayaklanmalar, direnişler toplumsal ve siyasal hayatımızın bir parçası da olsalar ortaya çıktıklarında genellikle şaşkınlık yaratırlar. Oysaki gerek insanlık tarihinin gerekse de gündelik hayatımızın

mütemmim cüzüdür toplumsal hareketler. Yöneticilerin genel yönetim ve idare tekniklerinin karşısından yönetilenlerin ve ezilenlerin kendilerini ifade etme tarzlarından bir tanesidir. İsyanlar, başkaldırıları, ayaklanmalar, farklı direniş biçimleri tarih boyunca farklı bölge ve dönem-

lerde aslında sıklıkla gündeme gelir. Ancak bunlar seçkinler ve yönetici elit tarafından sanki istisna, üstesinden gelinmesi gereken felaket ya da hastalıklar olarak görüldüğü için genellikle çabuk unutulur veya unutturulurlar. Toplumsal hareketlere dair bilgiler yine de söylençe şeklin-

de ağızdan ağza dolaşımında kalmaya devam eder.

Her ne kadar toplumsal hareketler bir devrim ile sonuçlanıp radikal değişim ve dönüşümlere yol açabilseler de genellikle şiddetle ya da farklı politikalarla bastırılırlar. Aşağıdakiler, madunlar, seçkinler dışındaki sıradan insanlar taleplerini ve sıkıntılarını dile getirmek için toplumsal sistemin sıkı bir şekilde tanımlanmış yol ve yöntemlerini yetersiz bulabilirler. Sistemin sağlamış olduğu huzursuzluk ve tepkileri ifade kanalları kifayetsiz kaldığında yönetilenler sistem dışı yollara tevessül etmekte çekinmezler. Direnme, yakma, yıkma, isyan etme gibi yollara sapma yöneticiler tarafından genellikle "sapkınlık" olarak nitelendirilir. Birtakım hakları olsa da yönetilenler tarih boyunca ödevleriyle tanımlanırlar. Bundan dolayı özellikle siyasal hayatta ayrıcalıkların dışında sıradan insanın özne olmasına, eylemesine iyi gözle bakılmaz. Bundan dolayı siyasal sistemde faillik seçkinler ile sınırlı olarak tarif edilmiştir. Bu kategoride yer almanın kuralları da sıkı bir şekilde tanımlanmıştır. Bundan dolayı tarih kitapları da genellikle köylülerden, ırgatlardan, zanaatkarlardan ziyade komutanlardan, sultanlardan, paşalardan, kadın oldukları için zor da olsa biraz da üst sınıftan kadınlardan bahsederler. Son yıllarda toplumsal hareketlerden derinden etkilenerek gelişme kaydeden "aşağıdan tarih" yaklaşımı benzeri yeni trendler bile bu genel eğilimi değiştirememiştir.¹ Yine toplumsal hareketlere siyasal sistem içinde bir yer vermek ve bu yeri tanımlamak için ciddi yollar kat edilmiştir. Nitekim bugün birçok siyaset bilimi ve siyaset teorisi kitabında toplumsal hareketler için bir bölüm ayırmak farz olmuştur.² Ancak bu yeni tanımlanan yer, sistemin işleyişini bozmamak kaydıyla ve "makul" sınırlar dâhilinde açılmıştır.

SEÇKİNCİ BİR TEPKİ: ÇAPULCU VE KOMPLOCULAR

Bundan dolayı sıradan insanlar çok büyük bir olay yarattıkları, var olan siyasal ve toplumsal yapıyı altüst

ettikleri, sarstıkları ölçüde gündeme gelebilmişlerdir. Geldiklerinde de halk, üreticiler, çalışanlar gibi sınıflarla değil "ayaktakımı", "sürü", "güruh" gibi küçültücü ve anonimleştirici terimlerle anılmışlardır. Zira insanlardan tarih sahnesinde ve gündelik hayatta bir aktör olarak arz-ı endam etmesi değil, vergilerini ödeyip, üretimde işiyle gücüyle işgal etmesi ve itaat etmesi beklenir. Bundan dolayı onların yerleri kitap sayfaları, televizyon ekranları değil, fabrikalar veya tarlalardır. Yani modern zamanlarda da durum pek değişmemiştir, onlar ancak temsil edilebilirler. Bundan dolayı Recep Tayyip Erdoğan'ın Tekel direnişi esnasında "ayaklar baş mı olacak yani!" ifadesi tipik bir seçkinci söz, bir yönetici refleksidir. Gezi direnişi ve isyanı sırasında kullandığı "çapulcu" kelimesi de bu zihniyetin bir sonucudur.

Bundan dolayı Türkiye tarihyazımında hatırı sayılır bir yeri olan "merkez-çevre" yaklaşımının da bir ifadesi olarak kendisini seçkinlerin dışında tarif etmeye ve konumunu bu şekilde sıklıkla meşrulaştırmaya çalışan başbakan çok tipik seçkinci ve elitist bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Türk sağını derinden etkilemiş olan muhafazakâr Gustave Le Bon'un yaklaşımını hükümet ve bizzat başbakanın birçok açıklamasında tespit etmek mümkün.³ Herhangi bir toplumsal hareket ve toplumsal tep-

ki belirdiğinde yöneticilerden "düşmanların ekmeğine yağ sürüleceği" veya ülkenin iyiye, güzele, refaha doğru ilerlemesinden rahatsız olan çevrelerin nemalanacağı hikâyesi bitteviye tekrarlanır. Sıradan insanların görmediklerini yöneticiler görmekte ve onların evlerine gitmeleri gerektiğini milli menfaat icabı söylemekten geri durmamaktadırlar. Bunun örneklerini 1908 Devrimi sırasında da görebiliriz,⁴ Gezi Parkı direnişi sırasında da duyabiliriz. Nasıl 100 sene önce "her Allah'ın günü eylem yapılmaz" sıklıkla tekrarlanmışsa, 100 sene sonra da "sabırın da bir sonucu var", "tamam anladık işte!" yollu tehditler sarf edilmekte gecikilmemiştir.

Le Bon'da ifadesini bulan kitle ve kitle hareketleri yaklaşımının özünde bir korku ve tikslenme vardır. Düzen mefhumuna meftun "sağ", bunun dışındaki alternatifleri "pislik" ile ilintilendirir. Bundan dolayı direnişçilerin Taksim ve Gezi Parkı'ndan sürülmeleri ile birlikte bir temizlik ve hijyen operasyonuna girilmesi, gaz bombaları sıkılırken hummalı bir çiçek dikme seferberliği başlatılması bu ruh ve zihniyet dünyasının bir yansımasıdır. Le Bon'a dönecek olursak, ona göre kalabalıklar yalnızca yıkıcı bir rol oynarlar.⁵ Kitle içindeki birey artık birey değildir. Kolektif ruhun esiridir. Akli melekelerini ve şuuru yitirir insan kalabalıklar içinde. Bundan dolayı yıkmaya ve yarmaya

Taksim'de ters çevrilmiş arabalardan biri.

Fotograf: Berat Seçkin Demirok.

Paris 1968,
öğrenci
ayaklanması
günleri.

1848 Mart
Devrimi.
Berlin'de
Breiten
Straße'de 18/19
Mart barikat
savaşlarından
sonra kutlama
yapan
devrimciler.

meyillidir.⁶ Yine bundan dolayı Le Bon, Recep Tayyip Erdoğan'ın ağzından düşürmediği "mahluk" ve "vahşi" gibi benzer kavramları bol bol kullanır. Bundan dolayı kalabalıkların,

insan topluluklarının kendi iradele-ri, sözleri olamaz. Onların hareket ve eylemlilikleri mutlaka birtakım komploların, iç ve dış mihrakların teşvikinin bir sonucu olabilir. Bun-

dan dolayı "vesayetçi" ya da "Kemalist", her ne dersek diyelim, rejimle AKP iktidarının söyleminde, birçok alanda gözlemlenebilen yapısal bir devamlılık söz konusudur. Bundan dolayı "çok zor günlerden geçmekte olduğumuz" bir zaman diliminde "masum" sokak eylemleri bu zihniyete göre sadece iç ve dış mihrakların oyunu olabilmekte ne yazık ki!

Geçerken değinmeden edemeyeceğim bir husus da Foti Benlisoy'un altını çizdiği gibi Türkiye solunun bir kısmının Arap Baharı'nı temelde emperyalizmin oyunu olarak değerlendirmesidir. AKP çevresi de 2013 ayaklanmasını dış güçlerin bir oyunu olarak nitelendirdi. Böylece Türkiye'de ortaya çıkan isyanda bu iki kesim konum ve argümanlarını değişik tokuş ettiler. Bu da tarihin bir ironisi olsun.⁸

"AŞIRI UCU OLAN VAR MI?"⁹

Kalabalıklar ancak aşırı duyguların esiridirler. Yine Erdoğan, Le Bon gibi sık sık "aşırılık" ve "aşırı uçlar"dan dem vurur. Kitleler baştan çıkmaya hazır, aşırılığa meyyal topluluklardır. Bunda dolayı en büyük tehlike olarak görülen provokasyon tehdidi sebebiyle dağıtılmalıdırlar. Zira kalabalıklar telkinlere açıktır, her şeye çabucak kanarlar ve duygularını abartırlar.¹⁰ Nitekim yirmi gün boyunca hükümet sürekli bu kadar insanın bir mekânda kamu otoritesi olmadan durmasının tehlikelerinden dem vurdu. Oysaki başka zamanlarda polisin hazır ve nazır olduğu yerlerde ortaya çıkabilen taciz, hırsızlık, kavga gibi olayların bu süreç içerisinde yaşanmadığı Taksim'e giden herkesin ortak kanısıydı. Yine, polisin gaz ile dağıtmaya çalıştığı insanlar bu çatışmalar esnasında alışveriş yapmaya devam ediyor, düzenli ve organize hareket ediyordu. Yağma bir yana "aşırı" düzenli davranış sergiliyorlardı. Şiddet olarak kodlanan çoğu eylem ve duvar yazıları ise çok bilinçli bir seçime işaret ediyordu. Muhafazakâr zihniyet dünyasının anlayamadığı toplumsal hareketlerin bu özelliğidir. Recep Tayyip Erdoğan ve hükümetinin ve dahi muhafazakâr basının göstermiş

olduğu seçkinci bakış da yönetici elitin evrensel özelliklerindedir. Bundan dolayı bu eylemlerin birçok şey yanında "merkez-çevre" gibi naif kategoriler çerçevesinde yapılmakta olan analizlerin bir kenara bırakılmasına ve muhafazakâr çevrenin seçkinci, halk eylemlerinden korkan, sokaktan nefret eden söyleminin yeniden irdelenmesine vesile olmasını ümit ederim.¹¹

ŞARK'TA TOPLUMSAL HAREKET

"Doğu" diye adlandırılan Avrupa dışı toplumlar söz konusu olduğunda toplumsal hareketlerden bahsetmek biraz daha zordu. Çok şükür ki Arap Baharı sonrası bu zorluk önemli ölçüde aşıldı. Özellikle Ortadoğu tarihi boyunca Mısır'dan İran'a çok farklı toplumsal direniş ve isyan örüntülerinin varlığı özellikle II. Dünya Savaşı sonrası bölgede yaygınlık gösteren Baasçı ve diğer otoriter yönetimler nedeniyle unutulmuştu. "Doğu" olarak nitelenen toplumlar arasındaki ayrımları görmezden gelerek buradaki toplumların fitraten ya da kültürel olarak başkaldırmaya eğilimli olmadıkları, tevekkül ve boyun eğmenin bu bölgelerin bir hasleti olduğu sıklıkla gündeme geliyordu.¹² Oryantalist bakış açısı her ne kadar akademik alanda ciddi ve temelli bir şekilde sorgulanmış da olsa "Doğu" toplumlarının durağan ve geleneğin içine gömülmüş bir şekilde yaşadıklarına dair kanı gündelik popüler kültürde, sinemada, medyada yaygın bir şekilde yaşamaya devam ediyor. Oryantalist çerçevede gelenek hem hareketsizlik ve durağanlığın hem de bir isyan durumunda irrasyonel aşırılığın müsebbibi olarak kodlanıyor. Bayat'ın belirttiği gibi Araplar ayaklandıklarında bir şekilde, ayaklanmadıklarında da başka bir şekilde aşağılanıyorlar.¹³ Ancak bu bakış açısı Arap Baharı ile birlikte büyük ölçüde geri çekilmiş benziyor.

TÜRK BAHARI: 2002 VERSUS 2013

Yani kısacası, Ortadoğu'da direniş, devrim, aşağıdan hareketler, toplumsal hareketler hâkim paradigmalara göre olamaz. Bundan dolayı Ortadoğu'da aşağıdan hareketlere karşı var olan muhafazakâr ve seç-

kinci bakış açısıyla mücadele etmek toplumsal tarih araştırmalarının çok gelişkin olduğu Avrupa'ya oranla daha zordur. İtaatkârlık ve tevekkül kültürel bir haslet, güç ilişkilerinden, zamandan ve mekândan bağımsız bir "öz" olarak tarif ve kabul edilir. Hatta bu bölgelerde verilen tepkinin ancak modernleşmeci elitlerin yukarıdan dayattıkları politikalara karşı geliştirilen insiyaki direnişler oldukları iddia edilir. Tarih boyunca birtakım aydınlanmış bürokratlar reformlar yapmaya, topluma belli bir giysi giydirmeye çalışırlar (mesela bizde Tanzimatçılık olarak anılan) ve toplumun geneli buna yabancılaşır. Gerek merkezdeki gerekse de çevre olarak tarif edilen kesimlerdeki farklılıklar, çatışmalar ve her iki düzeydeki işbirlikleri görmezden gelinir. Bu tahlil belli bir siyasi grubu gerçekte olmayan herhangi iki kamptan birisinin temsilciliğine soyunmasını da kolaylaştırır.¹⁴

11 Eylül sonrası gündeme gelen İslami terör tartışmalarında olduğu gibi politik şiddet de yine daha çok kültürel bir çerçevede içinde tanımlanır.

Göstericiler bir iş makinesini polis barikatına doğru sürüyor. Göstericiler bu iş makinesine sonradan POMA (Polise Müdahale Aracı) adını taktılar.

2 Haziran 2013. Basından.

**Tahrir Meydanı,
Kahire. 9 Şubat
2011.**

Yukarıda değindiğim "merkez-çevre" yaklaşımı, Ortadoğu tarihi boyunca gündeme gelen isyan, ayaklanma ve devrim dalgalarından bihaber olarak analize giriştiği için bu topraklarda merkezi modernleşmeci projeler ve bunlara direnen "imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış" bir toplum varsaydığından başka türlü bir dinamiğin olabileceğini hiçbir şekilde hesaba katmıyor. Muhafazakâr yaklaşım, seçkinci bakış açısında olduğu gibi bu konuda da Kemalist tarih görüşünü tersten de olsa yine paylaşıyor. Kendisini çevrenin temsilcisi ve seçkinlerin mağduru addeden Recep Tayyip Erdoğan'ın 2013 Gezi ayaklanmasını Arap Baharı'na benzeten yaklaşımlar karşısında küplere binmesinin sebebi de bu. Zira o, AKP'nin iktidara gelişini bu çerçevede el almak istediği ve kendisini böyle meşrulaştırdığı için Türk Baharı'nın 2002 yılında gerçekleştiğini iddia etmek istiyor.¹⁵

2002 yılında iktidara gelen AKP'nin Türkiye tarihinde önemli bir merha-

leyi oluşturduğu aşikâr. Bu durum özellikle yukarıda değinilen seçkinci tarihyazımı geleneği göz önünde bulundurulduğunda daha belirgin bir şekilde de gözüküyor. Ancak yukarıdan aşağıya kitlelerin demobilizasyonuna dayanan, hükümet eliyle ve devlet kurumları aracılığıyla yürütülen bir değişim programını Arap Baharı'na benzetmek siyasal bir demagoji değilse, toplumsal hareketler tarihi açısından en kibar tabiriyle naifliktir. Sandık ve genel oy hakkına yapılan vurgu da zaten bu muhafazakâr, milliyetçi ve devletçi anlayışın bir toplumsal hareket dalgası olan Arap Baharı ile nasıl alakasız bir süreç olduğunu gayet açık bir şekilde ayan ediyor. Zira liberal demokrasilerin görece güçlü olduğu birçok Avrupa ülkesinde sandık demokrasisinin barikatlar ile güçlendirilmiş olduğu gerçeğini göz ardı ediyor. 19. yüzyıl boyunca çok çatışmalı bir şekilde gelişen demokrasi mücadelesinin ve kitle siyasetinin iki temel unsuru sandık ve barikatlardı.¹⁶ Barikatı sembolik olarak sokaklar-

da verilen ve çokça şiddet içeren mücadeleyi vurgulamak amacıyla kullanıyorum. Sandığın etrafı denetleme mekanizmaları, bağımsız toplumsal ve siyasal örgütlenmeler, söz ve ifade hürriyeti, örgütlenme ve eylem yapma özgürlükleri, geri çağırma mekanizmaları, barajsız seçim kanunları, iktisadi eşitsizliklere karşı önlemler gibi tedbirlerle çevrelenmeden demokrasi üretmesi zordur. İki yenilmiş devrim dalgası olan 1848 ve 1968 devrimlerinin Batı Avrupa demokrasi tarihi açısından taşıdıkları önem bu noktada hatırlanması gereken iki örnektir. Bundan dolayı sokak hareketlilikleri, toplumsal gösteriler demokrasinin gerçek yaratıcısı ve teminatlarıdır. Yoksa Mosse'nin çok isabetli olarak belirttiği gibi gerek seçim sistemi gerekse de faşist rejimlerdeki yukarıdan aşağıya kontrollü kitle seferberliği temsil ve katılım illüzyonu yaratmanın ötesine geçemez.¹⁷ Yazının konusu demokrasi teorisi olmadığı için daha fazla kelam etmeye niyetim yok.

KARŞILAŞTIRMALAR: DÜNYANIN MEYDANLARI

Ancak henüz erken dahi olsa çağdaş ayaklanmalarla Türkiye’de meydana gelen isyanı karşılaştırmak da beyhude bir çaba ya da Murat Belge’nin ifade ettiği gibi bir gazetecilik kolaylığı değildir.¹⁸ Zira toplumsal hareket dalgaları ve döngüleri bu sosyal mefhumu anlamak için önemli bir karşılaştırma fırsatıdır.¹⁹ Aksi halde “biz bize benzerici” bir yaklaşımın ötesine geçmek çok mümkün olmaz. An itibarıyla vurgulanması gereken iki benzerlik söz konusu. Bunlardan birincisi Tahrir Meydanı’nda toplanan kalabalığın daha çok toplumun orta sınıfını oluşturmasıdır.²⁰ Yani 2000’lerin başından beri bağımsız bir sendikal hareket inşa etmeye çalışan işçi sınıfı ve varoşlarda yaşayan milyonlar Tahrir’den uzak durdular. Elimizde çok net bir çalışma olmamasına rağmen, tıpkı Tahrir Meydanı için olmadığı gibi, 2013 İsyanı sırasında gerek Gezi Parkı’nda, gerek Taksim Meydanı’nda gerekse de Türkiye’nin diğer şehirlerinde ciddi bir orta sınıf seferberliğinin olduğu çıplak gözle tespit edilebilecek düzeydeydi. Tahrir Meydanı’nda toplanan ve Mısır Ayaklanması’nın temelini oluşturan orta sınıflar her ne kadar neo-liberal iktisadi politikalardan derinden etkilenen bir kesim de olsa temel talepleri politik hürriyetlerdi. Tahrir Meydanı temelde siyasi özgürlükler ve siyasi bir değişim talep etmekteydi.

Gezi ile başlayan direnişin “yaşam tarzı” ile ilişkilendirilmesi ciddi bir haklılık payı taşısa da gençleri odağımıza aldığımızda bu eylemlerin bir politik özgürlük arayışı olduğunu da görmek gerekir. Zira AKP siyasi özgürlükler konusunda önemli reformlar yapmış olsa da kendi destekçilerinin gençlik algısı daha çok “itaat” üzerine kurulu. Saygılı, itaatkâr nesillerin devlet, cemaat, aile ve genel anlamda otorite karşısından siyasi özgürlük ihtiyacının sınırlı olacağını tahmin etmek için âlim olmak gerekmiyor.²¹ Tayyip Erdoğan’a karşı sokakları dolduran ve 90’lılar olarak adlandırılan kuşak ve hareket içinde yer alanlar, kadının toplum içindeki

yerini ve davranışlarını ayrıntılı tarif eden söylemlerden içki yasağına, çocuk sayısının dikte edilmesinden HES projelerine, taşeronlaştırma siyasetinin ayyuka çıkmasından üniversitelerde yapılan yeni düzenlemelere, sınav skandallarından asistan kıyımlarına birçok konuda kendisini baskı altında hissediyor. Ayrıca çok güçlü bir tek parti iktidarının muhafazakâr düzenlemeleri muhafazakar habitus dışında yer alanlar üzerinde boğucu bir atmosfer kuruyor. Zaten bu husus da duvarlara yazılan ve yaratıcı bulunan sloganlarda ifadesini buluyor. Dahası Mübarek örneğinde olduğu gibi bu politik özgürlük ve yaşam alanı mücadelesi Recep Tayyip Erdoğan’ın kişiliğine yönelmiş durumda. Bu anlamda siyasal rejimi ne kadar farklı da olsa, her ne kadar meşruiyet sorunu yaşamasa da sokaklarda eylem yapanlar için Erdoğan baskıcı bir şahsiyet olarak algılanıyor. Böyle bir algıya sahip gençliğin Mısır veya İran’dan daha özgür bir ülkede yaşayıp yaşamadıkları, çok sorguladıkları bir durum değil. Yani kısacası 2013 Gezi İsyanı, Arap Baharı ayaklanmalarında olduğu gibi çok güçlendiği ve her şeye müdahale ettiğini düşündükleri yöneticinin sınırlandırılması talebini içeriyor. Siyaset bilimci Ahmet Bekmen’in isyan günlerinde dediği gibi “bunlar düpedüz monarkı sınırlandırmaya çalışıyor yahu!”

Bu noktada *Occupy* hareketi ile önemli bir farkın altını da çizmek gerekiyor. Amerika ve Avrupa’da yaygınlık kazanan *Occupy* hareketleri temelde neo-liberal ekonomiye, sosyal refah rejiminin dağılmasına, güvencesiz çalıştırılmaya, geleceksizleştirilmeye ve iktisadi krizlerin faturasının alt sınıflara kesilmesine karşı “700 Euro Kuşağı” olarak tanımlanan gençliğin bir eylemiydi. *Occupy*’da Yunanistan’da da örneğini gördüğümüz bir sosyal itiraz ile sosyal ayaklanma ile karşı karşıyayız. 2013 Türkiye ayaklanmalarında bu sosyal altyapının ne kadar var olduğu veya bu yönde bir gelişmenin yaşanıp yaşanmayacağını zaman gösterecek. Ancak şu noktada belirtmek gerekir iki haftadır yaşadığımız olayların temel motivasyonu politiktir ve

bu anlamda *Occupy*’dan daha çok Tahrir ayaklanmalarına benziyordu. Alt sınıfların ve Kürt gençlerin varlığı sınırlıydı. Ancak zaman geçtikçe Tahrir’le başka benzerlikler ve farklılıklar tespit etmek daha mümkün olacak. Zira şu anda gözlemekte olduğumuz bir başka husus da önemli. O da şu; toplumda önemli bir kesim iyice güçlenmiş tek parti iktidarı altında belli bazı *network*’lere dahil olmadan kendilerine yer bulamayacaklarına inanıyorlar. Ne kadar okusalar da, liyakat sahibi de olsalar kendilerine sistem içinde bir yer bulamayacaklarını düşünen, bulsalar bile neo-liberal çalışma koşullarında sıkıştıklarını hisseden bu gençlik üzerine daha çok konuşulacak.

NEO-28 ŞUBAT VERSUS ŞENLİKLİ İSYAN

Gezi Parkı’na polis müdahalesi ile ortaya çıkan tepki ve sokak gösterileri ertesinde hükümet ve muhafazakâr çevrelerin aklına hemen “yeni bir 28 Şubat” mı yaşıyoruz düşüncesi düştü. *Akit* gazetesi bu ruh halinin en özlü ifadelerini manşetlerine taşıdı: “Maskeler Düştü: Taksim’deki Gezi Parkı bahane edilerek başlatılan provokatif olaylar sonrasında, hem Batı’dan yapılan açıklamalar, hem de yurtiçindeki marjinal çevrelerin takındığı

1968 günlerinde Fransa’da De Gaulle’ü eleştiren bir afiş: Oy verin, gerisini ben hallederim.

tavır, olayların perde arkasının aranmasını sağladı. Dış mihrakların ve yerli uzantılarının, polisin geri çekilmesine rağmen provokatif söylemlerde bulunmaya devam etmesi, Taksim'in bahane, demokratik yollarla gelen iktidarı devirmenin ise asıl hedef olduğu gerçeğini gözler önüne serdi.²² Bir gün sonra bunu fıkra gibi bir diğer başlık izledi: "Taksim'de Katliam Yapacaklardı: Taksim Olaylarında, dış mihrakların parmağı olduğu belgelendi. Emniyet güçleri, 8 adet piknik tüpüyle Taksim'de katliam yapmaya hazırlanan diplomatik pasaport sahibi İngiliz, Fransız, ABD ve Yunan ajanı 4 provokatörü kısıvrak yakaladı." Hızını alamayan gazete Taksim Dayanışma'nın taleplerini de Türkiye düşmanı dış mihrakların bile

yukarıdan aşağıya itinayla organize edilmiş, yeri ve saati önceden ayarlanmış, konuşma yapacakların sınırlandırıldığı, aşağıdan inisiyatiflerin hemen hemen hiç olmadığı, pankartlarının, flamalarının önceden hazırlanmış, tek renkli, tekçi bir ses çıkarmaya çalışan orta sınıf adab-ı muşerreti dâhilinde hareket edildiği toplantılardı. Bundan dolayı katılanlar açısından bir kesişen kümenin varlığı aşıkârsa da bu saydıklarım, kendiliğinden ve spontan karakteri temel özelliği olan 2013 Ayaklanması'nı adı geçen mitinglerden radikal bir şekilde ayırıyor. Kaldı ki Cumhuriyet Mitingleri'nde devletin polisine veya düzenine herhangi bir saldırı akıldan bile geçirilemeyecekken, Taksim Gezi Parkı'na direnişçiler iki günlük

Artık arkalarında güvenecekleri ve bir şey bekleyecekleri ordu gibi vesa yetçi bir kurum kalmayan bir kitlenin Cumhuriyet Mitingleri'nden radikal bir kopuş yaşayacağı beklenmesi gereken bir durumdu. Herhalde olanların bir kısmı da bu.

Her ne kadar iç-dış mihraklar ya da 28 Şubat komploları tedavülde de olsa bu hareketin en önemli özelliği kendiliğindenlikti. Hareketin herhangi bir önderliği yoktu. Gezi Parkı için mücadele veren bir dayanışma platformu vardı onlarca örgütten oluşan ama günler boyunca yaşadığı ruh hali acıyetti.²⁵ Zira Gezi Parkı'nı işgal eden sokaklara dökülen yüz binlerdi. Aksi takdirde devletin Türkiye'nin en önemli meydanından çekilmesi düşünülemezdi. Bu kendiliğindenlik ve bir önderliğin, merkezi bir inisiyatifin olmaması başından sonuna kadar devam etti. Bu durum farklı seslerin kendini ifade etmesine ve hayranlık uyandıracak bir yaratıcılığın ortaya çıkmasına vesile oldu. Herşeyden önce Recep Tayyip Erdoğan'ın saldırgan karşı söylemi çok hızlı bir şekilde etkisiz kılınarak, başbakanı karşı bir silaha dönüştürdü. Böylece Başbakan her konuştuğunda kendi sözleri kaşı tarafın cephanesine dönüşüyordu. Direnişçiler "çapulcu" gibi bir küfür ve aşağılama ifadesini kimlik düzeyine yükselterek sahiplendiler. Ve sordular: "Bizim gibi üç çocuk daha ister misin?"²⁶ Duran adamlar, İstanbul'un dört bir yanında toplanan forumlar hareketin şiddetle çok kolay bastırılmayacağına ve kendine akacak bir yol bulacağına işaret ediyor.

Başka bir vesile ile belirttiğim gibi bu tip durumlarda "eylemler bir festival havasında yapılıyor ve toplumsal hareketlere, isyanlara, devrimlere renk veren olağanüstü bir hava yaratılıyor. Bir toplumsal hareketin en önemli özelliklerinden bir tanesi olan sıradan hayatın döngüsünü kıran bu olağanüstülük, eylemlerde kullanılan sanat, dans ve çeşitli ritüellerle sağlanıyor. Eylemler bir şölen, konser, sanat performansı, forum şeklinde örgütlenerek çok farklı insanların katılabileceği, kendini ifade edebile-

Toplumda önemli bir kesim iyice güçlenmiş tek parti iktidarı altında belli bazı network'lere dâhil olmadan kendilerine yer bulamayacaklarına inanıyorlar. Ne kadar okusalar da, liyakat sahibi de olsalar kendilerine sistem içinde bir yer bulamayacaklarını düşünen, bulsalar bile neo-liberal çalışma koşullarında sıkıştıklarını hisseden bu gençlik üzerine daha çok konuşulacak.

istemeye utanacakları talepler olarak nitelendirdi.²³ Eğer Recep Tayyip Erdoğan'ın açıklamaları olmasa bu manşetleri muhafazakâr bir gazetesinin düşüncesi olarak kabul edebiliriz. Ancak hükümetten yapılan açıklamalar olayların bu şekilde cereyan ettiğine inanıldığını gösteriyordu. Hatta aynı günlerde Brezilya'da ortaya çıkan gençlik isyanı ve 2014 Dünya Kupası yatırımlarına karşı yapılan gösteriler IMF'ye borçlarını ödemiş iki ülkede tezgâhlanan olaylar şeklinde verildi.²⁴

Gösterilere katılan önemli sayıda insanın Türk bayrakları ve Mustafa Kemal flamaları ile yürümesi haklı olarak Cumhuriyet Mitingleri ile Gezi Parkı Direnişi arasında ilinti kurulmasına yol açtı. Ancak Cumhuriyet Mitingleri, eski vesayet rejimi ve kamusal önderlerinin başını çektiği,

bir çatışmanın ve mücadelenin ardından girdiler. Duvarları sloganları ile süslediler. Taksim'e çıkan yollara sembolik karakterli de olsa barikatlar kurdular. Gezi Parkı'nda eşcinsellerden Ermeni gençlik örgütlerine, ulusalcılardan Apoculara kadar farklı kesimler yan yana yaşadılar, forumlarda kendi sözlerini söylediler. Forumların oluşturulmasında ön ayak olanları fırçaladılar. Ama daha öncesinde düşman gözüyle baktıkları gruplar ve bayrakları ile beraber yaşadılar. Burada AKP'nin ve onun tek bayrak, tek dil, tek vatan sloganına dayanan millî eğitim ideolojisinin de gözden geçirilmesi gerekir. Barikat haline getirilmiş bir otobüste Onuncu Yıl Marşı'nı söyleyen iki gencin, "devletin marşını mı söylüyorsunuz len?" diye soran birisine verdikleri cevap bu anlamda manidardı: "Ben başka bir marş bilmiyorum ki abi!"

çeği ve kişiliğini kaybetmeden içinde eriyebileceği ortamları yaratıyor.”²⁷ Bu satırlar küreselleşme karşıtı hareketlerin geleneksel diye adlandırılan toplumsal hareketlerle benzerliklerini vurgulamak için yazılmıştı. Zira yüz yıllardır isyanlar, hareketler, devrimler bir festival gibi yaşanır. Kendiliğinden bir dinamige sahip Gezi Parkı da bu şekilde işlemeye başlamış ve yüz binlerce insan için önemli bir deneyim teşkil etmişti. Belki de egemenleri asıl korkutan bu oldu. Zira gerek İstanbul'daki Gezi işgali ve çatışmalar, gerekse de diğer şehirlerdeki sokak gösterileri sağıyla ve soluyla bütün müesses nizamı sorguladı. Özellikle sol bir partinin eş-başkanının itiraf ettiği gibi 2013 Ayaklanması örgütlü siyasetin iflasını imliyordu.²⁸ İki hafta içinde yaşanan olaylar, hükümet istediği kadar marjinal örgütlerden dem vursun, Türkiye'de örgütlü sol siyasal yapıların kendiliğinden gelişen bir isyan karşısında ne kadar atıl kaldıklarını, onunla ilişkiye geçmekte ne kadar zorlandıklarını ifşa etti. Neo-liberal çağda toplumsal isyanların en önemli özelliklerinden bir tanesi

de önderlik veya liderliğin mevcut olmayışıdır. Bunun elbette olumlu ve olumsuz yönleri var. Dünya çapında sosyal isyanlar bir çeyrek asırdır örgütlü bir siyasal forma kendisini tercüme edebilmiş değil.²⁹ Türkiye de bu konuda bir istisna olmayacağını bu son vesile ile gösterdi.

SONUCU

2013 Ayaklanması'nın nasıl bir sonucu olacağını ise zaman gösterecek. Ancak an itibarıyla AKP'nin kendi arka bahçesi dışında kurduğu hegemonyanın ve meşruiyet halesinin yıkıldığından bahsetmek olası. AKP'nin muhafazakar politikalarından ılımlılık ya da "makul" bir İslam çıkabileceği gibi otoriter ve baskıcı bir siyasetin de çıkabileceği ayan oldu. Seçkinci, devletçi, milliyetçi, komplocu zihniyetin, devamın esas olduğu devlet kurumlarının yeni sahipleri tarafından ne kadar istekle sahiplenildiği ayan oldu. Yurtdışından gelen tepkilerin kibirli ve yine komplocu tezlerle karşılanması da AKP'nin yurtdışındaki sol/demokrat

çevrelerdeki kredisini hızlı tüketmesine yol açtı. Toplumsal hareketler ve isyanlar sistemin kendisini yeniden tahkim etmesi için bir vesile de olabilirler elbet. Ancak önemli bir eşikten geçildiği ve bundan sonra yeni ittifak ve politikaların gündeme gelmesi daha olası. Toplumsal hareketler bunun yanında daha uzun vadeli bir değişime de alttan alta yol verebilirler. Yüz binlerce insan yıllardır görülmeyen bir şekilde sokak çatışmalarında yer aldı ve sokaklarda kendince bir festival havası yarattı. Bunun gelecek toplumsal hareketliliklerde ve kamusal alandaki eylemliliklerde bir sonucunun olmaması pek ihtimal dâhilinde değil. Bu sokak eylemliliklerinden bir kısım insan, kendisini ifade edeceği örgütlülükler arayacak ya da yaratacak. Bir kısım insanın da daha radikal çözümler peşinden gideceğini tahmin etmek mümkün. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan "ustalık" döneminde "çıraklık" ve "kalfalık" dönemini hasretle yâd edecek gibi gözüyor.

Y. DOĞAN ÇETİNKAYA
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ, SBF

DİPNOTLAR

- 1 Bu genel tespitler için bkz. Y. Doğan Çetinkaya, "Tarih ve Kuram Arasında Toplumsal Hareketler," Y. Doğan Çetinkaya (Der.), *Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008).
- 2 Klasik bir siyaset bilimi kitabı için bkz. Andrew Heywood, *Politics*, (New York: Palgrave Macmillan, 2002).
- 3 Le Bon'un Türkiye düşünce dünyasındaki önemi için bkz. Şükri Hanioglu, "Osmanlı-Türk Seçkinciliğinin Unutulan Kuramcısı," *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Zihniyet. Siyaset ve Tarih*, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2006).
- 4 1908 Devrimi içinde benzer seçkinci tepkiler ve kitle korkusu için bkz. Y. Doğan Çetinkaya, "1908 Devrimi ve Toplumsal Seferberlik," Ferdan Ergut (Der.) *II. Meşrutiyet'i Yeniden Düşünmek*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009).
- 5 Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 1999), s. 15.
- 6 Gustave Le Bon, *The Psychology of Revolution*, (London: T. Fisher Unwin, 1913), s. 102.
- 7 Bu görüşü Marmara Üniversitesi'nden Doç. Dr. Ali Murat Yel, Prof. Dr. Yusuf Devran ve Arş.Gör. Alparslan Nas'ın "akademik" bir "analiz" ile ifade etme çabası için bkz. <http://www.samanyoluhaber.com/gundem/Taksim-Gezi-Parkinin-akademik-bakis-acisiyla-analizi/1017016/> (son erişim 18 Haziran 2013).
- 8 Foti Benlisoy'un bu konudaki derinlikli bir analizi ve eleştirisi için bkz. Foti Benlisoy, "Arap Baharı ve Tahrir Kuşağı Merceğinde: Devrim ve Emperyalizm Üzerine," *21. Yüzyılın İlk Devrimi Dalgası*, (İstanbul: Agora, 2012). Kemal Okuyan'ın Türkiye'deki hareketin nasıl emperyalizmin bir komplosu olmadığını açıklayan yazısı ise TKP çevresinin Arap Ayaklanmaları değerlendirmesi hatırlandığında komplocu anlayışın sınırları konusunda düşündürücü bir örnek teşkil ediyor: Kemal Okuyan, "ABD'nin Derdi Ne?" *Sol*, 15 Haziran 2013.
- 9 Beyoğlu İstiklal Caddesi'nden bir duvar yazısı, 1 Haziran 2013.
- 10 Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, s. 112.
- 11 Bu arada MHP Grup Başkanvekili Oktay Vural'ın Meclis'te sokakları "karanlıkla" eşitleyen konuşması da bu çerçevede manidardı; *Bugün*, 17 Haziran 2013.
- 12 Charles Kurzman, "Conclusion: Social Movement Theory and Islamic Studies," İra M. Lapidus ve Edmund Burke III (Der.), *Islam, Politics, and Social Movements*, (Los Angeles: University of California Press, 1988).
- 13 Asaf Bayat, "The 'Arab Street' " *The Journey to Tahrir: Revolution, Protest and Social Change in Egypt*, Jeannie Sowers and Chris Toensing (Der.), (London: Verso, 2012), s. 75.
- 14 E. Atilla Aytakin'in şu tespitine katılmamak mümkün mü?: "Zaten başından beri müphem olan 'beyaz Türk' ibaresi sınıfsal içeriğinden soyutlanınca iyice anlamsız hale geldi. Örneğin, aldığı maaşla zar zor geçiren bir emekli öğretmen *Cumhuriyet* gazetesi okuduğu ve CHP'ye oy verdiği için 'beyaz Türk' olurken, AKP iktidarında ihaleden ihaleye koşan zengin bir işadamı dindar olduğu ve karşı başörtülü olduğu için Türkiye'nin zencilerinden oluvermişti!" E. Atilla Aytakin, "Beyaz Türk ve Apolitik Gençler Efsanelerinin Çöküşü," *Sol*, 9 Haziran 2013, <http://haber.sol.org.tr/yazarlar/e-attila-aytekin/beyaz-turk-ve-apolitik-genclik-efsanelerinin-cokusu-74402>, (son erişim 18 Haziran 2013).
- 15 *Sabah*, 10 Haziran 2013.
- 16 Örnek bir çalışma için bkz. Ronald Aminzade, *Ballots and Barricades: Class Formation and Republican Politics in France 1830-1871*, (New Jersey: Princeton University Press, 1993).
- 17 George L. Mosse, *The Nationalization of the Masses*, (New York: Howard Fetting, 1975).
- 18 Murat Belge, "Gecikmiş 68' mi," *Taraft*, 15 Haziran 2013.
- 19 Sydney Tarrow, "Cycles of Collective Action: Between Moments and Madness and the Repertoire of Contention," *Social Science History*, No. 17, 281-307.
- 20 Hazem Kandil, "Why did the Egyptian Middle Class March to Tahrir Square?" *Mediterranean Politics*, cilt. 12, No. 2, 2012.
- 21 Daha çok Gülen Cemaati üzerine de olsa bu konuda açıklayıcı bir çalışma için bkz. Yavuz Çobanoğlu, "Altın Nesil'in Peşinde: Fethullah Gülen'de Toplum, Devlet, Ahlak, Otorite," (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012).
- 22 *Akit*, 5 Haziran 2013 (Manşet).
- 23 *Akit*, 6 Haziran 2013 (Manşet).
- 24 Bugün TV'de Akşam Haberleri, 18 Haziran 2013.
- 25 Örneğin dayanışma güvenlikten, park içinde yaşamayı kolaylaştıracak düzenlemelere birçok konuda karar alıyor ancak hareketin büyüklüğü sebebiyle bunları uygulayamıyordu. Hatta yüzbinlerce insanı bırakın sevk etmeyi, onların taleplerini ve hareketlerini koordine etmekten bile uzakta kalıyordu.
- 26 Hızla sanal alemde tedavüle giren bir duvar yazısı.
- 27 Y. Doğan Çetinkaya, "Tarih ve Kuram Arasında Toplumsal Hareketler," s. 53.
- 28 Bilge Seçkin Çetinkaya, "Örgütlü Siyasetin İflası ve Kitle Korkusu," *Birgün*, 7 Haziran 2013.
- 29 Foti Benlisoy, "Tarihin Sonundan Devrimin Güncelliğine," *21. Yüzyılın İlk Devrimi Dalgası*, (İstanbul: Agora, 2012), s. xxxvii.